

ПРИНЦИПИ, ЗАВДАННЯ ТА ФУНКЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ЯК СВІТОВОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

МИСЬКІВ Леся Ігорівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Київського міжнародного університету

В дослідженні розкриваються періоди соціалізації лиц з обмеженими можливостями, в контексті реалізації права на освіту. Аналізують міжнародні нормативно-правові акти, автор визначає принципи, завдання та функції інклюзивного освіти.

Ключові слова: *інклюзивна освіта, особи з обмеженими можливостями, принципи, завдання, функції.*

Вступ

Суттєвий відсоток серед осіб з обмеженими можливостями становлять діти та молодь, що потребують освіти, належний рівень якої забезпечує не тільки наявність у них відповідних знань, вмінь та навичок, а сприяє самоствердженню їх особистості, забезпечує успішну соціальну адаптацію у суспільстві.

Виклад основного матеріалу

Проблематика інклюзивної освіти висвітлювалась у працях як зарубіжних (Д. Барбер, О. Льюїс, Т. Бут, Ч. Веббер, У. Бронфенбреннер, Д. Демпелер, Х. Вулі, М. Дарсі, М. Кінг-Сирс, Т. Лорман, Т. Мітлер, Д. МакГі-Річмонд, Д. Бішоп, К. Стаффорд, Д. Роза, М. Емітейдж, Д. Харві та ін.), так вітчизняних дослідників (А. Колупаєва, Ю. Богінська, П. Таланчук, Л. Будяк, Л. Вавіна, Н. Ворон, Р. Дименштейн, І. Зверева, Г. Нікуліна, Т. Ілляшенко, А. Капська, Н. Мирошніченко, В. Сушкевич, А. Мудрик, Ю. Найда, Л. Коваленко, Н. Софій, С. Хлебик, С. Шевченко, Н. Шматко, М. Чайковський І. Бгажнова та

ін.). Попри значний внесок у розробку проблеми інклюзивної освіти дослідників, низка аспектів все ще потребує більш глибокого науково опрацювання та обґрунтування, зокрема це стосується принципів, функцій та завдань інклюзивної освіти.

Світовій спільноті знадобився значний проміжок часу для усвідомлення того, що люди з обмеженими можливостями, у силу особливостей свого психічного та (або) фізичного стану, є рівними у честі та гідності, правах і свободах з іншими людьми, які не мають психофізичних вад. Зневага та презирство «здорової більшості» стосовно людей з особливими потребами змінилися: спочатку на розуміння необхідності піклуватися про останніх; згодом – на визнання їх права на навчання та необхідності забезпечити реалізацію цього права шляхом запровадження спеціальної освіти та утворення спеціальних учбових закладів; і врешті-решт – на глибоке усвідомлення того, що у людей з особливими потребами, зокрема дітей, не просто є право навчатися, а що вони повинні мати доступ до якісної освіти і отримувати її не у спеціальних закладах, а у загальних освітніх установах, хоча й у спеціально створених для них умовах (інклюзивному середовищі).

Становленню і розвитку інклюзивної освіти передували медична та інтеграційна моделі освіти. Медична модель базувалася на принципі сегрегації, тобто відокремленого навчання людей з обмеженими можливостями, у тому числі дітей. Такий підхід базувався на усталеному переконанні у тому, що особи,

які мають ті чи інші порушення психофізичного здоров'я, потребують особливої опіки, окремих спеціальних умов для їх навчання та подальшого проживання. Раціональність медичної моделі полягала у тому, що значна частина людей з обмеженими можливостями потребує створення особливих умов та застосування спеціальних методів, способів і засобів надання їм освітніх послуг. Однак одна справа створити такі умови в межах загальноосвітнього процесу, а інша повністю відмежувати людей з особливими потребами, створивши для них окреме, у певному сенсі, відірване від реального життя середовище.

Крім того, медична модель акцентувала увагу на «неповноцінності» людей з обмеженими можливостями, оскільки її центральною ідеєю виступало глибоке переконання у тому, що наявність у особи тих чи інших розладів у психічному або фізичному здоров'ї, є підставою для особливого рівня опіки та благочинного ставлення по відношенню до неї, що, звісно ж, заставляє думати таку людину про себе як про хвору, не таку, як всі, гіршу за інших людей, що не мають таких вад.

Формування та функціонування медичної моделі освіти осіб з обмеженими можливостями пов'язане також зі станом нормативно-правового забезпечення. Так, з одного боку, на міжнародній арені, після закінчення Другої Світової війни і повалення расистсько-нацистського режиму, відбувалося ствердження принципів гуманізму, загальнолюдської рівності, поваги до честі та гідності, прав і свобод один одного. Прийнятий Статут Організації Об'єднаних Націй 26.06.1945 р. [20] та Загальна декларація прав людини 10.12.1948 р. [9], які визнавали право на освіту одним із основоположних прав кожної людини, а сферу освіти пріоритетним напрямком міжнародної співпраці.

Зазначені міжнародні акти закріпили рівне право усіх осіб на отримання освіти, незалежно від того, якої вони статі, раси, національності, яку релігію сповідують, мають вони вади психофізичного розвитку чи ні. Однак, програмного чи концептуального документу, який би передбачав особливості реалізації права на освіту людей з обмеженими можливостями, на міжнародному рівні протягом першої половини 20-го століття при-

йнято не було. Тож у нормативно-правових актах різних держав з питань надання освітніх послуг людям з обмеженими можливостями втілювалася, як правило, пануюча у ті часи ідея підвищеного піклування про таку категорію осіб та необхідності їх навчання у сегрегативних умовах.

Починаючи з другої половини 60-х, виникає модель соціальної нормалізації (або інтеграція), яка була основною з середини 60-х років до середини 80-х років і яка, за висловом А. А. Колупаєвої, окреслила злам у суспільній свідомості стосовно дітей з особливостями психофізичного розвитку і розпочався процес їхнього інтегрування в середовище однолітків [17, с.10]. Цікавим є той факт, що ідея інтеграційної освіти зародилася ще у часи панування медичної моделі. Одним із її засновників по праву вважається Л. С. Виготський, вчення якого, на думку багатьох європейських учених Jonson J., Mills W., Muller W., співзвучні з теорією інтеграції. Ще в 30-х роках вчений зазначав, що загальні уявлення про «дитячу дефективність» у науковій літературі й на практиці, перш за все, пов'язуються з біологічними причинами, а соціальні моменти вважаються другорядними, хоча саме вони є першочерговими, головними.

Нормативно-правове забезпечення становлення й функціонування інтеграційної моделі освіти, порівняно з її попередницею, медичною моделлю, варто вважати більш ґрунтовним. Окрім вищезазначених: Статуту ООН, Загальної декларації прав людини та Декларації про права дитини, положення яких, звісно, також склали правову основу інтеграції, до неї також слід віднести Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966, [15]. Стосовно освіти у статті 13 Пакту зазначено, що Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту.. У 1971 році ООН приймає Декларацію про права розумово відсталих осіб, у якій зазначалося, що розумово відстала особа має право ..., а також право на освіту, навчання, відновлення працездатності і заступництво, які дозволять йому розвивати свої здібності і максимальні можливості. [7]. У 1975 році прийнято Декларацію про права інвалідів, у якій зазначається, що

інваліди мають невід’ємне право на повагу їх людської гідності, право на освіту, ремісничу професійну підготовку та відновлення працездатності, прискорення процесу їх соціальної інтеграції або реінтеграції [6].

Отже, вироблення інтеграційної моделі освіти було значним прогресивним кроком світової спільноти. Інтеграція стала перехідним етапом на шляху до інклюзії як інноваційної освітньої системи [11,с.14-15]. Безсумнівним надбанням інтеграції є те, що її цілями було не тільки надати людям з психофізичними вадами освіти, а включити їх у соціальні процеси, виробити і ствердити у них почуття власної гідності та поваги до себе, дати їм зрозуміти, що вони є рівними у своїх правах і свободах з іншими людьми, що вони є такими ж цінними для суспільства, як і особи без вад фізичного та (або) психічного здоров’я.

У 80-х роках на зміну інтеграції приходить модель інклюзивної освіти. Англійською «inclusion» перекладається як утримувати, включати, мати місце у своєму складі. Тому «inclusion» є терміном, який відображає нові погляди не лише на освіту, але й на місце людини в суспільстві [19,с.358]. Сутністю інклюзії є процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті [10,с.10]. Відмінністю інклюзивної моделі від інтеграційної є те, що не особи з особливостями психофізичного розвитку готуються до включення у суспільне життя, а суспільство створює усі необхідні умови, для того, щоб така категорія людей відчувала себе його повноцінними учасниками та не сприймала себе як таких, що перебувають «на узбіччі суспільного життя», тобто, точніше кажучи, саме суспільство пристосовується та підстроюється під індивідуальні потреби людей.

Щодо правового забезпечення інклюзивної моделі освіти, окрім того, що вона ввібрала найважливіші нормативно-правові положення вже діючих міжнародно-правових актів, на підставі яких функціонували медична та інтеграційна моделі та які ми характеризували, зазнала протягом декількох десятиріч досить суттєвої підтримки з боку міжнародної спільноти, шляхом прийняття низки важливих Декларацій, Конвенцій та інших нормативно-правових документів міжнародного

характеру, аналіз яких [1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 16,] дозволяє зробити наступні висновки. Інклюзивна модель освіти, отримала значне нормативно-правове закріплення. Підкреслимо, що міжнародні акти містять не лише декларативні норми, які проголошують рівність усіх людей та доступність освіти, але й закликають до міжнародної спільноти впроваджувати у своїх освітніх системах інклюзію, продовжувати її вдосконалювати та активно співпрацювати із зазначених питань.

Аналіз вищезазначених нормативно-правових актів дозволяє сформулювати особливості організаційно-правового регулювання та впровадження інклюзивної освіти, як процесу соціалізації осіб з обмеженими можливостями, у міжнародному вимірі. До таких особливостей відносимо принципи, завдання та функції інклюзивної освіти.

Принципи інклюзії, тобто найбільш загальні та універсальні вимоги, керівні ідеї, основоположні засадничі переконання, твердження, що лежать в основі інклюзивної світової моделі освіти. У процесі дослідження сформовано наступні принципи:

- принцип безбар’єрності – створення безбар’єрного середовища доступу осіб з обмеженими можливостями до усіх видів та форм здобуття освіти, шляхом розробки та прийняття обов’язкових нормативних актів, що закріплюють даний принцип;
- принцип соціалізації – залучення та включення осіб з обмеженими можливостями у загальноосвітній простір;
- принцип рівності – однакова цінність та рівність людей, незалежно від їх здібностей, стану психофізичного здоров’я та досягнень, кожна особа повинна мати можливість отримувати і розвивати знання та навички;
- принцип науковості – проведення науково-дослідних робіт, розробка науково-обґрунтованих проектів у сфері пошуку шляхів впровадження інклюзивної освіти;
- принцип співпраці – обмін досвідом та використання успішних світових моделей впровадження інклюзивної освіти;
- принцип просвітництва – широке розповсюдження інформації про необхідність залучення осіб з обмеженими можливостями до загальноосвітнього середовища;
- принцип універсальності – надання

можливості здобуття освіти особам з обмеженими можливостями, незалежно від виду та форми обмеженості;

- принцип відповідальності – зобов'язання країн провадити політику інклюзії на національному рівні.

Завдання інклюзивної освіти, під якими слід розуміти обсяг роботи, коло питань, які мають бути виконані та вирішені в процесі її реалізації. До основних завдань інклюзивної освіти відносимо наступні:

- використання світового досвіду впровадження інклюзії;

- зміна стереотипів та негативного ставлення до осіб з обмеженими можливостями;

- усунення бар'єрів та нерівності доступу до інфраструктури суспільного середовища;

- запровадження змін у освітніх системах країн, розробка освітніх програм інклюзивної освіти з урахуванням національних особливостей їх реалізації;

- впровадження принципів інклюзії у національні законодавства країн;

- підготовка персоналу для роботи в інклюзивному освітньому просторі;

- формування сприятливих економічних стратегій впровадження інклюзивної освіти;

- створення світової моделі інклюзивного навчального середовища;

- широке інформування та розповсюдження інформації про позитивні наслідки впровадження інклюзії в суспільство;

- включення осіб з обмеженими можливостями у загальноосвітнє середовище;

- забезпечення осіб з обмеженими можливостями використовувати свій потенціал та займатись трудовою діяльністю.

Функції інклюзивної освіти – основні напрямки, за якими відбувається реалізація інклюзивної освіти. У розрізі впровадження інклюзивної освіти у світі пропонуємо виокремити наступні функції:

- функція універсальна – забезпечення рівної участі осіб з обмеженими можливостями до будь-якого виду діяльності та послуг, які призначені для широкого загалу;

- функція соціалізації – полягає у передаванні особам з обмеженими можливостями знань та навичок культурної спадщини, за-

своєнні широкого кола соціальних цінностей;

- виховна функція – загальна та спеціальна. Загальна виховна функція полягає у формуванні позитивного ставлення суспільства до осіб з обмеженими можливостями, сприйняття зазначеної категорії, як рівних собі. Спеціальна виховна функція полягає у прищепленні та ствердженні в осіб з особливими освітніми потребами на рівні свідомості почуття власної гідності та поваги до себе, забезпечення усвідомлення ними того, що вони рівні у свої правах, свободах і можливостях з іншими людьми і мають однакову із ними цінність для суспільства, тобто психофізичні вади осіб компенсуються за рахунок грамотно організованого та реалізованого соціального виховання.;

- функція соціального захисту полягає у захисті від дискримінації осіб, що мають недоліки психофізичного-розвитку, виявленні та усуненні умов і факторів, що перешкоджають реалізації їх освіти на принципах загальної рівності, доступності та індивідуального підходу;

- професійна функція – підготовка осіб з обмеженими можливостями до трудової діяльності та розвиток потенціалу кожної окремої особи;

- наукова – полягає у безперервному дослідженні процесу впровадження інклюзивної освіти у світі, проведення науково-дослідних та конструкторських робіт для гармонізації впровадження інклюзивної освіти, використання науково-технічних здобутків у процес реалізації інклюзивної освіти;

- кадрова функція – підготовка науково-технічного та кадрового персоналу для реалізації інклюзивної освіти;

- економічна функція – полягає у максимальному розвитку та використанні потенціалу осіб з обмеженими можливостями на ринку праці.

- функція взаємодії – полягає в активній співпраці міжнародної спільноти з питань вдосконалення та реалізації світової моделі інклюзивної освіти.

Організаційно-правове забезпечення процесу становлення та розвитку інклюзивної освіти пройшло складний шлях від звичайного декларування основних прав і

свобод людини, зокрема права на освіту, до розроблення і прийняття спеціальних міжнародних програмних і концептуальних документів, у яких закріплюються конкретні принципи і завдання, щодо створення інклюзивного освітнього простору.

Література:

1. Аналіз відповідності українського законодавства, що стосується освіти людей з інвалідністю, світовим нормам // К. Кольченко// Проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.education-inclusive.com/wp-content/docs/2013/02/analiz-vidpovidnosti-svit-normam.doc>
2. Будяк Л.В. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти: аналіз міжнародних документів та законодавства України // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами» № 7 (9), 2010, с. 202-206
3. Відділ освіти Броварської РДА: офіційний веб-сайт // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.brovarskiy-rvo.edukit.kiev.ua/psihologo-mediko-pedagogichna_konsuljtaciya/
4. Всемирная программа действий в отношении инвалидов от 03.12.1982 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_427
5. Декларация [Санбергская декларация] // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/sundberg.shtml
6. Декларация про права інвалідів від 09.12.1975 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_117
7. Декларация про права розумово відсталих осіб від 20.12.1971 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_119
8. Європейська соціальна хартія від 03.05.1996 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062
9. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
10. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навч.-метод. посіб. / Кол. авторів: А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін. За заг. ред. Л. І. Даниленко. – 2-ге вид., стереотип. – К. : ФО-П І. С.Парашин, 2010. – 128 с
11. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта – як

SUMMARY

In the research the author discloses the periods of the person's with limited ability socialization in the context of the realization of the right at education. Analyzing the international normative-legal acts, the author defines the principles, tasks and functions of the inclusive education.

трансформаційна стратегія сучасної освітньої політики // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами, 2010, № 7(9), – с. 11-19.

12. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021

13. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 // [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

14. Листопад О. В. Інклюзивна освіта в контексті інноваційного розвитку // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2011, №2(12), с.174-185

15. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_042

16. Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами [ЮНЕСКО, Париж, вересень, 1997] // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. Кол. Н. Софій, І. Єрмако, та ін.. – К.: Контекст, 2000 – С.292-307.

17. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. – К: « А. С. К. », 2012. – 308 с.

18. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник/Кол.:авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг.ред.Даниленко Л.І., – К.:2007.- 128с. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=17>

19. Специальная педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. И. Аксенова, Б. А. Архипов, Л. И. Белякова и др.; под ред. Н. М. Назаровой. – 2-е изд., стереотип. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – 400 с.

20. Устав Организации Объединённых Наций Устав Международного Суда від 26.06.1945 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_010